

DEN GRØNLANDSKE BLÅØJE - EN OMDISKUTERET PLANTE

Af Bent Fredskild

Den ser ikke ud af så meget, den grønlandske blåøje, og den er tilmed så sjælden, at det kun er de færreste grønlandsfarere, der har set den deroppe. Men alligevel er der skrevet flere afhandlinger om den, og det sidste ord er endnu ikke sagt. Følger man dens vej i den botaniske litteratur, kommer man til at strejfe mange af de emner, som optager botanikerne.

Indtil 1932 førte den en ganske upåagtet tilværelse, men det år blev den fundet af statsgeolog, dr.phil. Johs. Iversen, der besøgte det yderst vanskeligt tilgængelige Nunatarssuaq nordøst for Kangersuneq, den inderste, isfyldte del af Godthåbsfjord. Det første spørgsmål meldte sig straks for finderens: Hvordan er denne plante, der aldrig før var fundet i arktiske egne, og hvis nordligst kendte forekomst var New Foundland, 1700 km sydligere, kommet til denne barske vokseplads? Umiddelbart synes der kun at være 3 muligheder: 1) Den har overlevet sidste istid på nunatakker eller andre isfrie områder – de såkaldte refugier – i Godthåb-området. 2) Den er kommet til landet fra Amerika efter sidste istid, altså indenfor den sidste halve snes tusind år. 3) Den er slæbt ind i de sidste år som så mange andre planter, der breder sig omkring byer og bopladser.

Den sidste mulighed kan udelukkes, for bortset fra en enkelt grønlandsk rensdyrjæger nu og da har der ikke været mennesker på Nunatarssuaq siden nordboerne forlod stedet for 6–700 år siden. Den første mulighed tror Johs. Iversen ikke på, idet han siger, at en så varmekrævende plante ikke har kunnet klare de ugunstige kår under en istid, der strakte sig over 60–70.000 år. Tilbage er der altså kun een mulighed, nemlig at den er indvandret efter sidste istid. Det er blot ikke så let at forklare, for planten er ikke egnet til langdistance-spredning, idet dens frø er for store til vindspredning, og da de er ganske uden vedhæng eller klister, er en spredning med fugle heller ikke sandsynlig. – Men planten voksede netop på de sydvendte skråninger ved en nordbo-ruin, og i den første afhandling om planten – i 1938 – fremsætter finderens da den interessante tanke, at nordboerne skulle have bragt den med sig fra Vinland!

Som bekendt opholdt nordboerne sig under ledelse af Thorfin Karlsefne et par år med folk og fæ i Nordamerika på øen „Strømø“. Iversen følger her H. P. Steensby's tolkning, der siger, at „Strømø“ ligger i St. Lawrence floden næsten inde ved Quebec, og da blåøjen i vore dage vokser her, kunne det tænkes, at dens frø var blevet slæbt med ved tilbagerejsen, der netop fandt sted om efteråret, hvor dens frø er modne. Især hvis nordboerne tog deres kvæg med hjem, er forklaringen plausibel, for da måtte de have hø med til foder.

Teorien blev bestyrket, da han sammen med overinspektør, dr. phil. J. Troels-Smith i 1937 fandt planten på nye voksesteder, nemlig ved Kapisigdlit-elven og ved Kilaersarfik inderst i Ameragdla, begge steder indenfor 30 km fra det første finde-sted, og begge ganske nær ved nordbo-ruiner.

Men i 1946 skete der noget, der fik teorien til at vakle, idet amanuensis Kjeld Holmen fandt blåøje voksende på en sydskråning på Hassels Fjeld inderst i Sdr. Strømfjord. For nok har nordboerne været i Sdr. Strømfjord, men der ligger ingen gårde, så det var næppe her, Karlsefne på sin hjemrejse fra Vinland slap kvæget løs – om han da havde noget med. Selvfølgelig kan man forestille sig, at blåøjen blev indslæbt i Vesterbygden, hvor den først skulle slå rod, for senere derfra – pr. nordbo, eskimo eller dyr – at blive spredt til Sdr. Strømfjord i det ret korte åremål indtil vore dage, men det er vist alligevel lidt for hypotetisk. Og så er der jo yderligere kommet det moment i sagen, at nordboernes opholdssted i Vinland ikke synes at have været helt inde ved Quebec, men ude på nordspidsen af New Foundland, hvor blåøje ikke vokser.

Professor, dr. phil. T. W. Böcher tager problemet under behandling i den afhandling i 1948, hvor han meddeler det nye fund, og efter at have forkastet „nordbo-teorien“ stiller han sig selv to spørgsmål: Er udbredelsen af planten virkelig så enestående? Og: Hvad er – alt taget i betragtning – den sandsynligste historie bag indvandringen til Grønland?

Hvad det første spørgsmål angår, viser det sig, at en lang række planter har den samme udbredelsestype, nemlig foruden et større eller mindre område i Vestgrønland et hovedudbredelsesområde, der oftest strækker sig fra det allersydligste Labrador, New Foundland, Nova Scotia og i et bælte syd om Hudson Bay og vestpå, men altså med en nordgrænse på det amerikanske kontinent, der ligger indtil 18 breddegrader – ca. 2.000 km – sydligere end på Grønland. Dette hænger nøje sammen med temperaturforholdene, og det afspejler sig i temperaturkurverne, der alle bøjer ca. 10° mod syd, når de fra Grønland går over på den kanadiske side af Davis Strait.

Hvad det andet spørgsmål angår, må det siges, at denne lange række af sydlige, relativt varmekrævende planter må være indvandret til Grønland i en periode med

→

Blåøje samlet ved Eqalugialik og hjembragt til Danmark, hvor den blev plantet. Højden er 20 cm. B. F. fot.

En udsprungen og en afblomstret blomst af grønlandsk blåøje. Diameteren er 15 mm. B. F. fot.

gunstigere klima end nutidens, sådan at mange af de spredte forekomster, vi har af nogle sjældne planter, må betragtes som rester – relikter – af en mere sammenhængende udbredelse i Grønland. Men hvornår er det sket?

At der har været en betydelig gunstigere periode efter sidste istid er sikkert, bl. a. bevist af Johs. Iversen, som vi skal se om lidt. Men også i sidste mellemistid har der været favorable vilkår, så inden T. W. Böcher går videre, gør han opmærksom på, at han nu vover sig ud på gisningernes overdrev. – Men han gør det altså, og læseren er ikke i tvivl om, at han forestiller sig, at på gunstige steder på Grønland har disse planter kunnet „overvintre“ under sidste istid.

På den anden side er man heller ikke i tvivl om Johs. Iversens stilling til overvintringsproblemet efter at have læst hans afhandling fra 1953 om oprindelsen af den vestgrønlandske flora belyst ved pollenundersøgelser – næste gang blåøje dukker op i litteraturen. Han påviser ved boringer i søer ved Kapisigdlit bl. a., hvorledes en så udbredt plante som dværgbirken – vel i dag den almindeligste

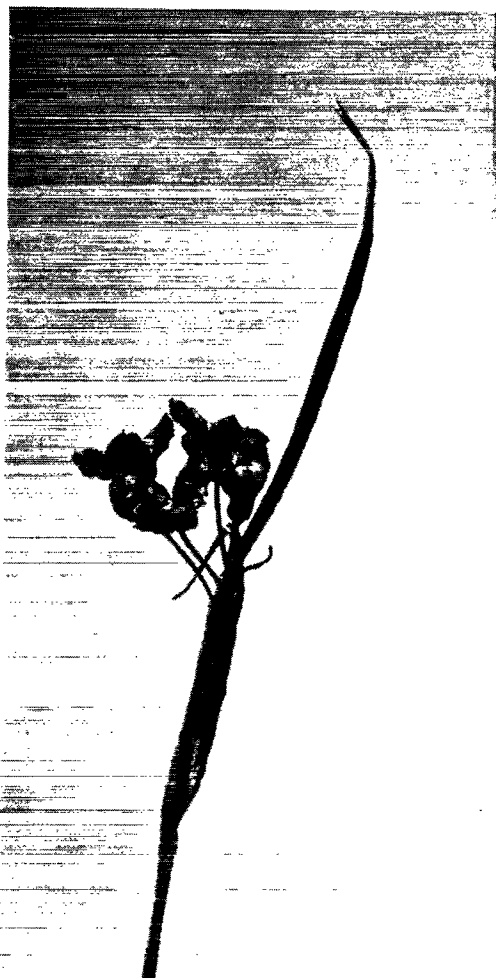
plante på hederne inderst i Godthåbsfjord – først langt senere, måske et eller et par tusind år senere end temperaturforholdene tillod det, nåede frem til området, hvilket absolut ikke taler for tilstedeværelsen af refugier, der kunne huse mere end de allermest hårdføre planter som f. eks. purpur-stenbræk, fjeldsyre, fjeldvalmue og alpehønsetarm. Og han konkluderer, at blåøje er den eneste af de varmekrævende planter, hvis indvandring til Vestgrønland ikke kan forklares som en naturlig indvandring, f. eks. i varme-optimumet efter sidste istid. Han vender så tilbage til „nordbo-teorien“, men tilføjer dog, at en naturlig indvandring af blåøje ikke kan udelukkes.

3 år senere – i 1956 – griber T. W. Böcher atter pennen og fører nye argumenter i marken. Antallet af kromosomer – de mikroskopiske „legemer“, der findes i hver

eneste levende celle, og som bærer arveanlæggene – i den grønlandske blåøje er 32, mens antallet i blåøje fra St. Lawrence-flodens munding er 96. Altså kan det ikke være herfra, blåøjen er kommet til Grønland, og ergo kan det ikke være nordboerne, der har medbragt den. (Man bedes huske på, at det først var nogle år senere, at det blev klart, at det slet ikke var her, nordboerne havde deres koloni i 3 år). På den anden side gør han opmærksom på, at den grønlandske blåøje måske findes i de centrale dele af Canada.

Sagen er nemlig den, at blåøjen i Canada ikke er én veldefineret art, men en hel del nærstående arter, der kan være meget svære at skille fra hinanden, især da på tørrede herbarie-eksemplarer. For variationen med hensyn til blomsterfarve, størrelse o. s. v. er meget stor indenfor hver art, både den variation, der fremkaldes af arveanlæggene, og den, der er betinget af jordbundens kemi og voksestedets klima. Så det er en meget svær opgave at udrede mosaikken med planternes systematiske stilling. Først når en botaniker engang får tid til at samle et stort materiale i naturen og dyrke planterne under ensartede forhold på en forsøgsmark eller i et drivhus, beskrive dem udførligt og tælle kromosomer i hver enkelt, er der en chance for at finde ud af, hvad det egentlig er for en art, der vokser på Grønland, og hvor i Canada dens artsfæller findes.

I første linje blev nævnt, at blåøjen ikke ser ud af noget særligt, men møder man den i blomstringstiden, gælder karakteristikken ikke. Planten er tueformet med smalt linjeformede, 1–2 mm brede, iris-agtige blade og en tynd, fladtrykt, ofte vinget stængel, der er 12–30 cm høj. Øverst på stænglen sidder en fåblomstret blomsterstand omgivet af et par smalle hylsterblade, hvoraf det yderste er længere end blomsterstanden. Blomsten består af 6 ens, svagt blålige blosterblade, hvis mørkere midt-

De modne kapsler af grønlandsk blåøje. B. F. fot.

linje løber ud i en brod. Nederst på oversiden af blosterbladene er der en smørgul, glinsende tegning, der får én – og velsagtens også insekterne – til at tænke på honning. Frugten er en kapsel. Blomsten måler i diameter $1\frac{1}{2}$ cm, og den minder i sin elegante form om pinseliljen, selv om den ikke hører til narcisfamilien, men til den nærstående irisfamilie.

Udover de 4 nævnte findesteder er den nu kendt fra yderligere 2 voksepladser, som jeg selv havde fornøjelsen at finde i 1960, nemlig på en stejl sydskråning ved Qagssinguit øst for Pisigsarfik inderst i Godthåbsfjorden og – ligeledes på en stejl sydskråning – ved Ekalugialik ved Ameralikfjorden nordlige gren Itivdleq. Begge lokaliteter har ligesom de øvrige været dækket af indlandsisen under sidste istid, hvorefter i hvert fald de fleste yderligere var under havets overflade i nogen tid (havet stod lige efter istiden over 100 m højere inderst i Godthåbsfjorden end i dag). Så på de nuværende voksesteder har blåøjen i hvert fald kun vokset en begrænset tid.

Hvad angår plantens plantesociologiske stilling kan det sammenfattende siges, at den grønlandske blåøje (som jeg efter at have set hundredvis af eksemplarer i herbariet i Ottawa tror må henregnes til arten *Sisyrinchium montanum* Greene) forekommer i de varmeste, solrigeste dele af de vestgrønlandske fjorde på stejle, tørre sydskråninger i steppelignende samfund. Her vokser den sammen med timian, steppe-star, børste-kobresie, hunde-hvene, fjeldhavre og klippe-svingel. Stedvis vokser den sammen med de samme arter, men ledsaget af et par andre, knap så tørkeprægede arter.

– og det gør den uden mindste hensyntagen til botanikernes spekulationer.